

Burgeroorlog, december 1937 - april 1939

Voor een overzicht van de veldslagen zie het kaartje in de [bijlage](#)

Na de verovering van het noorden door de nationalisten trachtten de republikeinen net als in 1937 bij Brunete en Belchite, via offensieven rond Teruel en bij de Ebro successen te boeken. Deze door de communisten opgedrongen en op publiciteit gerichte aanvallende strategie, bleek desastreuus en leidde tot enorme verliezen bij de republikeinen die begin 1939 de strijd moesten opgeven.

De slag om Teruel

Nadat de nationalisten eind 1937 het noorden van Spanje op de republikeinen hadden veroverd en in het bezit waren gekomen van de belangrijke oorlogsindustrieën, lag het voor de hand om opnieuw een poging te wagen Madrid in te nemen. De krachtsverhouding tussen beide partijen was ten gevolge van de hevige verliezen van de republikeinen gewijzigd: zij waren hun overmacht wat betreft landstrijdkrachten kwijt en in de lucht waren de nationalistes nu duidelijk superieur. Franco was van plan om een grootscheepse aanval in te zetten vanuit het noord-oosten op het Guadalajarafront, om daarna door te stoten naar Madrid, maar dit plan werd ontdekt door een spion die de republikeinse legerleiding informeerde. De republikeinen zagen daarin voldoende reden om af te zien van een al eerder ontwikkeld aanvalsplan in Extremadura en besloten tot een preventieve aanval op de provinciehoofdplaats Teruel met als doel de aanval van de nationalistes op Madrid te belemmeren. Dit was een onvoorzichtige beslissing en getuigde er niet van dat de vooral door communisten gedomineerde legerleiding veel geleerd had van de rampzalige afloop van de slagen bij Brunete en Belchite. In plaats van een effectieve verdediging op te bouwen tegen de goed georganiseerde legermacht van Franco dachten zij ook nu weer via een aanval succes te kunnen boeken. Succes dat buiten de grenzen zou worden toegejuicht, maar dat de opmars van Franco's troepen nauwelijks zou belemmeren en de republikeinen op grote verliezen zou komen te staan.

Op 15 december 1937, het was toen hartje winter met temperaturen dalend tot ver onder nul en voortdurende sneeuwval, zette generaal Vicente Rojo de aanval in op Teruel waar de nationalistische verdediging zwak was in vergelijking met de aanstormende republikeinen.

Leden van de Internationale Brigade,
Teruel, januari 1938

Vier dagen later hadden Rojo's troepen de buitenwijken van Teruel bereikt en maakten minister van Oorlog Prieto en een aantal buitenlandse verslaggevers, onder wie de schrijver Ernest Hemingway en de fotograaf Robert Capa, hun opwachting aan het front om getuige te zijn van de succesvolle operatie. In de dagen erna wisten de republikeinen na gevechten van huis tot huis het centrum te bereiken en hoewel Teruel nog niet helemaal in hun handen was, werd de overwinning vlak voor de Kerst wereldkundig gemaakt, een overwinning die zoals te verwachten was, geclaimd werd door de communisten.

Intussen maakte Franco zich grote zorgen over de gebeurtenissen bij Teruel en zoals altijd koos hij ervoor om terug te slaan. Verlies van grondgebied, hoe onbetekenend dan ook, accepteerde hij niet en tot ontzetting van zijn naaste medewerkers zag hij af van de aanval op het Guadalajarafront om Teruel te kunnen ontzetten, precies zoals hij dat in 1936 deed met

het Alcázar van Toledo. Vanwege het slechte weer moesten de nationalistische troepen wachten tot 29 december. Na een hevig bombardement op de republikeinse stellingen volgde een aanval, die de republikeinen aanvankelijk wisten te weerstaan, maar waardoor zij toch werden teruggedrongen tot in de stad. De omstandigheden waren vreselijk, met loopgraven die volsneeuwden en een vorst bij nacht van -20° C. Veel oorlogsmaterieel raakte onbruikbaar door de felle kou en tal van soldaten vertoonden bevriezingsverschijnselen. Velen stierven in hun slaap na gebruik van alcohol. Op oudejaarsdag ontstond een bizarre situatie toen de republikeinse commandant Andrés Nieto zijn man-

schappen opdracht gaf de stad te verlaten. Iets wat de nationalistische verdedigers kennelijk ontging, de stad was voor enige uren niemandsland. Maar op 1 januari begonnen de gevechten opnieuw. De republikeinen zetten door en op 7 januari gaf de nog resterende nationalistische verdediging de strijd op. Hun aanvoerder, kolonel Rey d'Harcourt die zich dapper verdedigde had en geen andere mogelijkheid zag dan overgave, kreeg van zijn meerderen ten onrechte de schuld van het verlies van Teruel en werd incompetentie verweten. De republikeinen besloten niet alleen de gewonden te evacueren, maar ook vrijwel de gehele burgerbevolking over te brengen naar een veiliger plaats.

Op 17 januari openden de nationalistische troepen een nieuwe aanval in het gebied ten noorden van Teruel, in het dal van de rivier de Alfambra, waar zij de vijftiende Internationale Brigade tegenover zich vonden die zich ondanks zware verliezen staande wist te houden. Het bevel tot uitvoering van een tegenaanval was voor de brigadisten echter een stap te ver. Er was onvoldoende ammunitie en voedsel, de soldaten aten sneeuw bij gebrek aan drinkwater en het was dus niet zo vreemd dat een groot aantal weigerde om de bevelen op te volgen. Zoals

vaker gebeurde werden enkele tientallen soldaten zonder vorm van proces geëxecuteerd. Enkele dagen later, op 5 februari, vielen de nationalistische troepen opnieuw aan onder goede weersomstandigheden en met behulp van Italiaanse luchtsteun werden de republikeinen, waaronder zich veel mannen bevonden zonder enige gevechtservaring, onder de voet gelopen. De nationalistische legereenheden bogen zuidwaarts af en sneden op 19 februari de weg af van Teruel naar Valencia. Drie dagen daarna vluchtten de laatste republikeinen de stad uit.

Voor de republikeinen waren de gevolgen van de strijd om Teruel desastreus. Er waren 60.000 doden en gewonden en het verlies aan materieel - vooral van vliegtuigen - was enorm. Ook de nationalistische verliezen waren groot: ongeveer 40.000. De verliezen aan beide kanten waren vooral te wijten aan de barre winterse omstandigheden en de verschrikkelijke straatgevechten in de stad. Voor de communisten was duidelijk wie de schuld toekwam van deze nederlaag: de generale staf onder leiding van Rojo en minister van Oorlog, de gematigde socialist Indalecio Prieto.

Het Aragón-offensief

Na de overwinning die de nationalisten behaalden in de slag om Teruel, was het een strategisch gezien verstandig besluit om direct daarop een offensief te starten over de gehele linie van het front in Aragón. Het toch al door de gevechten rond Teruel verzwakte volksleger zou een genadeklap kunnen worden toegebracht en wat vooral belangrijk was: doorstoten vanaf het Aragón-front naar de Middellandse Zeekust zou het republikeinse gebied in tweeën splijten, Catalonië isoleren en haar hoofdstad Barcelona tot een gemakkelijke prooi maken van Franco's troepen. Maar voordat het offensief startte, boekte de republikeinse vloot een succes in het door de nationalisten gecontroleerde westelijk deel van de Middellandse Zee. Nadat zij het noorden van Spanje hadden veroverd, werd het hoofdkwartier van de nationalistische vloot

in Palma op Mallorca gevestigd. Palma was tevens de uitvalsbasis van de Italiaanse bommenwerpers die republikeinse schepen en kuststeden als Valencia en Barcelona onder vuur namen. Vanuit Cartagena naar Palma de Mallorca opstomende republikeinse schepen wisten een overmacht tegenover zich, maar slaagden erin om op 6 maart het vlaggenschip van de nationalist, de kruiser *Baleares* tot zinken te brengen, wat

aan ruim zevenhonderd man het leven kostte. Het succes was echter van weinig strategische betekenis, de nationalisten verloren hun controle over het gebied niet en brachten snel daarna de in de haven van Cartagena gelegen republikeinse kruiser *Jaime I* zware schade toe.

Op 9 maart 1938 begonnen de nationalisten aan hun vernietigend offensief aan het noord-zuid lopende front in Aragón. De aanval startte met hevige bombardementen door de vliegtuigen van het Condor-legioen en Italiaanse bommenwerpers, waardoor de republikeinse linies in totale ontreding raakten, zeker toen dat gevolgd werd door hevige tankaanvallen. In tien dagen rukten de nationalist op over de volle breedte van het front en bezetten zij vrijwel geheel Aragón. Op 3 april viel de belangrijke stad Lérida en in het noorden, in de Pyreneeën, vielen

stuwmeren met hun waterkrachtcentrales in nationalistische handen waardoor Barcelona werd afgesneden van een belangrijke energiebron. Op 15 april bereikten de Navarrese requetés het plaatsje Vinaroz aan de kust van de Middellandse Zee. Generaal Alonso Vega waadde met zijn manschappen de zee in, doopte zijn handen in het water en bekruste zich. De republikeinse zone was in tweeën gespleten en op 19 april had Franco zestig kilometer kust in handen. Zijn zwager Serrano Suñer, die op dat moment na Franco de belangrijkste man was in het in januari geformeerde

eerste nationalistische kabinet, concludeerde dat de oorlog gewonnen was. Dat was voorbarig, maar de kansen op een overwinning van de republikeinen waren na het Aragón debacle vrijwel tot nul gereduceerd.

Het Valencia- ofwel Levant-offensief

Barcelona was in de loop van 1937 al diverse keren gebombardeerd door de Italianen maar begin 1938 verhevigden zich de luchtaanvallen. In januari werd de haven gebombardeerd en tijdens het Aragón-offensief voerden de Italiaanse bommenwerpers een zeer zware luchtaanval uit op de hoofdstad van Catalonië. Vanaf de ochtend van 16 maart werden urenlang bommen afgeworpen die meer dan 3000 doden en gewonden veroorzaakten en Barcelona zwaar beschadigden. Deze aanval werd op bevel van Mussolini ondernomen, buiten medeweten van Franco, die razend was en onmiddellijk opschorting eiste van de bombardementen omdat hij een Frans ingrijpen vreesde. Diezelfde angst voor een Franse interventie heeft hem er waarschijnlijk toe gebracht om af te zien van een onmiddellijke aanval op Catalonië dat hij op dat moment gemakkelijk kon veroveren. Maar er was nog een reden voor Franco om Catalonië niet binnen te vallen en Barcelona te veroveren. Dat zou het einde van de Burgeroorlog hebben kunnen betekenen zonder dat hij alle republikeinse gebieden onder controle had. In dat geval zou hij er wellicht toe zijn gedwongen vredesonderhandelingen te voeren en dat wilde Franco nu juist vermijden. Hij was uit op een totale overwinning.

Loopgraaf en ondergrondse schuilplaats in de XYZ-linie

Vandaar dat Franco op 25 april het sein gaf tot een opmars langs de kust richting Valencia, maar die verliep stroef, deels vanwege de hevige regens, maar ook omdat het front breed was en de republikeinen een sterke verdedigingslinie hadden opgebouwd: de zogenaamde XYZ-linie. Deze linie liep over de heuvelruggen die zich ten noorden en noord-westen van Valencia bevinden en bestond uit loopgraven, versperringen en bunkers. Sterk genoeg om een aanval over land door infanteristen en tanks vrijwel ondoenlijk te maken. Op 13 juli vielen de nationalistena massaal aan met Italiaanse luchtsteun en gedurende tien dagen werd er voortdurend gevochten. Maar de republikeinen hielden stand en in vergelijking met de verliezen aan nationalistische kant - 20.000 doden en gewonden - vielen die aan republikeinse kant mee, hun verliezen bedroegen een kwart van die van hun tegenstanders. In feite boekten de republikeinen met deze puur verdedigende operatie veel meer succes dan met de enige tot dan toe gewonnen offensieve daad: de slag bij Guadalajara in 1937, die zij weliswaar wonnen, maar ten koste van enorme verliezen. Het mag opmerkelijk worden genoemd dat na de debacles van de aanvallen bij Brunete, Belchite en Teruel, de republikeinen nog steeds geen lering trokken uit deze gebeurtenissen en niet overstapten op een veel effectievere verdedigingsstrategie zoals die bij het

Levant-offensief. In plaats daarvan werd weer gekozen voor de aanval: het Ebro-offensief, een misrekening die voor de republikeinen het definitieve einde zou inluiden.

De slag bij de Ebro

Het offensief bij de Ebro had ten doel om de doorgang die de nationalistena hadden gecreëerd naar de zee te heroveren om zo de verbinding te herstellen tussen de gebieden die nog in republikeinse handen waren. Premier Negrín ging ervan uit dat een succesvolle afloop van deze manoeuvre internationaal de aandacht zou trekken, vooral van de Britten die zich steeds afzijdig hadden gehouden van de Spaanse interne conflict. Ook hoopte hij door een overwinning zijn onderhandelingspositie te versterken ten opzichte van Franco wanneer het zou aankomen op vredesonderhandelingen. Daarmee schatte hij de situatie waarin de republiek zich bevond verkeerd in. De Britten maakten zich meer zorgen over Hitlers plannen in Oost-Europa dan over het interne conflict in Spanje en Franco vertoonde geen enkele neiging tot onderhandelen. Maar ook militair gezien was het Ebro-offensief een uiterst riskante operatie. Zonder opgewassen te zijn tegen de nationalistische overmacht in de lucht bracht het oversteken van de Ebro een enorm risico met zich mee: bij gebrek aan mogelijkheden tot bevoorrading zou het bruggenhoofd ten dode zijn opgeschreven. De republikeinen formeerden voor deze aanval een nieuw leger met een sterkte van 80.000 man dat onder de naam 'leger van de Ebro' de strijd zou aanbinden met de troepen van Franco. Net als bij vorige veldslagen was de leiding in handen van communistische officieren.

Op 25 juli 1938 staken legereenheden van de republikeinen de Ebro over, deels in boten, maar hoofdzakelijk over pontonbruggen op een aantal plaatsen ongeveer 70 km ten zuidwesten van de stad Lérida. In het centrum van het offensief boekten zij flinke terreinwinst en maakten enkele duizenden krijgsgevangenen. De hoofdaanval concentreerde zich op Gandessa, dertig km ten westen van de rivier.

De nationalisten, aanvankelijk verrast door de aanval, waartoe zij hun vijand niet in staat achtten na de hevige verliezen aan het Aragónfront, reageerden: een extra divisie werd in opdracht van veldcommandant kolonel Yagüe naar het gebied gedirigeerd. Deze manschappen legden in de brandende julizon 50 km af in één dag, een aantal vond onderweg de dood, maar zij waren op tijd om op 26 juli de verdediging van het stadje op zich te nemen. En net als bij de slag om Teruel besloot Franco elke verloren gegane meter op zijn vijand te heroveren. Het offensief op Valencia werd afgebroken, het leger maakte rechtsomkeert en ook het Condor-legioen werd ingezet om de aanval van de republikeinen af te slaan.

Zoals te verwachten viel, bleken de pontonverbindingen over de Ebro een kwetsbaar punt voor de republikeinen. Franco gaf opdracht om de stuwdammen stroomopwaarts in de Pyreneeën te openen, dat een enorme vloedgolf veroorzaakte die de pontons wegsloeg. Ook de voortdurende bombardementen zorgden ervoor dat van de genietroepen het uiterste werd gevergd om bij nacht de verbindingen te herstellen.

De aanvallers kwamen in een netelige positie toen ze niet in staat bleken voldoende materieel en andere bevoorrading over te zetten. Niettemin werd met alle beschikbare middelen een aanval ingezet op Gandessa die bijna lukte, maar de republikeinen ontbrak het aan luchtsteun die veel te laat kwam. Eens te meer bleken de nationalistische over beter materiaal en beter getrainde piloten te beschikken. In de luchtgevechten die toen ontstonden werd de republikeinse luchtmacht nagenoeg vernietigd. Omdat intussen de nationalistische grondtroepen waren gearriveerd werden de republikeinen ingeklemd tussen de oprukkende troepen van Franco en de rivier. Bevoorrading werd uiterst lastig en er was een groot gebrek aan voedsel en vooral drinkwater wat het voor de wanhopig vechtende republikeinse troepen in de verzengende hitte - de temperatuur kon oplopen tot boven de 50° C - tot een hel maakte. Op 18 augustus werden de dammen in de Pyreneeën opnieuw opengezet en een golf van meer dan 3 meter hoog spoelde nogmaals alle pontons en bruggen weg. De aanval die de nationalistische daarop inzette luidde het einde in van de strijd in die overigens nog tot 16 november zou duren. In de vroege ochtend van die dag staken de laatste eenheden in dichte mist de rivier over en liet de commandant de ijzeren brug opblazen, waarmee de republikeinen terug waren in de situatie van eind juli. Beide partijen leden onvoorstelbare verliezen. De nationalistische telden 60.000 doden en gewonden en de republikeinen 75.000.

Franco, rechts, zittend, aan het Ebro front

Het gevolg van deze voor de republikeinen zinloze actie, die alweer om redenen van prestige en onder druk van de communisten was begonnen, was dat zij door hun reserves heen waren en de weg naar Barcelona voor de nationalistenvrijwel open lag. Zoals gebruikelijk werd Moskou op de hoogte gebracht van de incompetentie van niet-communistische legerleiders en zelfs van sabotage van hun kant.

Het Catalonië-offensief en het einde van de Burgeroorlog

Franco gunde de republikeinen geen adempauze en wilde eigenlijk al op 10 december het laatste grote offensief van de Burgeroorlog inzetten: die op Catalonië met zijn hoofdstad Barcelona. Maar het weer liet dit niet toe en pas op 23 december begon de aanval, ondanks een verzoek van de paus om een kerstbestand in acht te nemen. Het enorme leger van Franco telde 340.000 man en vele honderden vliegtuigen, tanks en kanonnen. Tegenover deze goed geoliede gevechtseenheden konden de republikeinen niet meer dan 220.000 man inzetten die nauwelijks over wapens beschikten. Tanks en geschutstukken verkeerden in slechte staat. De opmars van de nationalistenvorderde gestaag, her en der boden de republikeinen tegenstand,

maar er waren ook legereenheden die in het zicht van de naderende nationalistenvluchtten. Op 15 januari werd Tarragona omsingeld en ingenomen. Vanaf dat moment was de strijd in feite gestreden en was er geen sprake meer van een front. De nationalistenvrukten op richting Barcelona en op 22 januari gaf premier Negrín het bevel aan regering en ministeries de stad te verlaten. Er kwam een enorme vluchtelingenstroom op gang richting Fransegrens wat de Fransen in verlegenheid bracht. Eigenlijk wilden zij alleen burgers toelaten, maar de eveneens vluchtende

republikeinse troepen met geweld tegenhouden was natuurlijk geen optie. Vanaf 28 januari staken meer dan een half miljoen vluchtelingen, burgers en militairen, de grens over. In Barcelona zelf mengde de vijfde colonne van sympathisanten van Franco zich met de binnengekomen nationalistische troepen, die in de gelegenheid werden gesteld de stad te plunderen. Meer dan 10.000 mensen werden in die dagen vermoord. Italianen die aan republikeinse kant hadden gevochten werden door hun landgenoten zonder pardon geëxecuteerd. Alle bestuurlijke maatregelen die sinds juli 1936 van kracht waren geworden werden onmiddellijk ingetrokken en Catalonië raakte zijn status als autonoom gebied kwijt.

Met de val van Barcelona was de Spaanse republiek ten dode opgeschreven. Eind maart zetten de nationalistenvhun slot-offensief in en op 28 maart marcheerden hun troepen Madrid binnen. In de dagen erna vielen Cuenca, Albacete, Ciudad Real, Jaén, Almería, Valencia en Alicante. De laatste provinciehoofdstad, Murcia, viel op 31 maart. Daags erna verklaarde Franco dat de Burgeroorlog was afgelopen. Het leverde hem een felicitatie op van paus Pius XII. Op 19 mei vond in Madrid de bombastische overwinningssparade van Franco plaats.

Willem Peeters, 4 juli 2011

Bijlage:

Overzicht van de veldslagen in de Burgeroorlog december 1937 - april 1939

 Nationalisten okt. '37	Veldslagen
 Opmars nationalisten '38	1 Slag om Teruel
 Opmars nationalisten '39	2 Aragón-offensief
 Republikeinen jan. '39	3 Valencia-offensief
	4 Slag bij de Ebro
	5 Catalonië-offensief